

107601

C. J. Hambro: "Historiske supplement"
1947

SPØRSMÅLET OM Å REKONSTRUERE REGJERINGEN

Noget av det som gir Undersøkelseskommissjonens innstilling dens særegne verdi, er de konklusjoner den trekker i sine «vurderinger». Man leser under denne titel i avsnittet Utenriks- og forsvarspolitikkk før invasjonen:

«Kommissjonen er av den opfatning at dannelsen av en samlingsregjering i september 1939 vilde ha understreket alvorret i situasjonen for hele folket og derved muliggjort en samlet sterk innsats.»

Man savner en tilsvarende «vurdering» under behandlingen av de to senere anledninger da det naturlig opstod spørsmål om en samlingsregjering.

I statsråd hos Kongen på Hamar den 9. april innleverte Nygaardsvold Regjeringens avskjedsansøkninng for at det skulde kunne dannes en samlingsregjering.

Saken blev av mig referert i Stortingsmøtet på Hamar den 9. april om eftermiddagen:

«Derneft har jeg et særskilt forhold å nevne mens Regjeringen ennå sitter i statsråd hos Kongen med et par representanter for Stortinget. Etter formiddagens møte i Stortinget innleverte Regjeringen sine avskjedsansøkninnger, d.v.s. de stillet plassene til rådighet for Hans Majestet. Jeg har alene hatt anledning til å drøfte det med venstregruppens fører og med et par av bondepartiets menn i utenrikskomitéen og med presidentskapet. Vi er av den opfatning at Regjeringen ikke har noen adgang til å

101

nedlegge sitt verv i disse tider. Det er umulig at landet har svevende regjeringsforhold i dette øieblikk. Vi kan alle forstå og anerkjenne at Regjeringen finner det lojalt overfor Konge og Storting å stille sine plasser til disposisjon, men vi er av den opfatning, vi som har drøftet det — hvilket også er Hans Majestets opfatning — at så meget svever i luften i dette øieblikk at vi ikke kan risikere at også regjeringsspørsmålet blir svevende i luften. En annen side av saken er det at man kan tenke seg den eventualitet at Regjeringen blir supplert med en mann, eventuelt flere, fra de forskjellige grupper i Stortinget, hvis det skulle være behov for det. Men det som fremgikk av den konferanse jeg nevnte, var et forslag om at Stortinget henstiller til Kongen, som ikke har innvilget denne avskjedsbegjæring, å forlenge Regjeringen i dens embeder, og henstiller til Regjeringen å fungere inntil videre.»

Ingen tok ordet, og jeg fortsatte:

«Hvis ingen innvending fremkommer mot det, går jeg ut fra at det er Stortingets opfatning av den sak i dette øieblikk. Det er efter mitt skjønn en given ting at ingen ny regjering kan eller bør oppnevnes i det øieblikk man har å treffe valget mellom en kapitulasjon like overfor en fremmed makt eller en etablering av ytterst innviklet krigstilstand i landet. Jeg går ut fra at Stortinget er enig i at man ikke på dette tidspunkt fremmer noen nydannelse av regjering og anser mig bemyndiget til å meddele dette til Hans Majestet Kongen og til Regjeringens medlemmer.»

Ingen innvending fremkom.

Det er derfor formelt helt riktig som det heter i Regjeringens nedenfor citerte kunngjørelse i anledning av opnevnelsen av Administrasjonsrådet (s. 115):

«Norge har i denne stund bare én regjering, som Kongen har utnevnt, og som Stortinget enstemmig har bedt om å bli sittende.»

Men det kan neppe sies å være helt historisk korrekt når Regjeringen under sitt opphold i London stadig lot anvende og selv anvendte det uttrykk at den hadde fått et enstemmig tillidsvotum av Stortinget. I Norge kunde meget få den gang være vidende om at dette uttrykk lå på siden av sandheten. Der blev skapt et falsk inntrykk som blev misbrukt partipolitisk til å skape en glorie som var uhistorisk. — På den annen side var det umulig for nogen som var utenfor Norge, å protestere mot denne falske forestilling som styrket Regjeringens anseelse utadtil. — Hvad man enn tyder inn i de ord som blev uttalt fra presidentplassen den 9. april 1940 — nogen ubetinget tillid gir de ikke uttrykk for, snarere en uuttalt beklagelse over at forholdene ikke tillot en hel rekonstruksjon av Regjeringen.

På den annen side kan man ikke dra i tvil Nygaardsvolds opriktige ønske om å kunne få utnevnt en helt ny regjering. Han uttalte senere i eftermiddagsmøtet:

«Jeg hører at Stortinget enstemmig har besluttet å henstille til Kongen å igjen henstille til Regjeringen å bli stående.¹ Når Regjeringen fant å måtte stille sine plasser til disposisjon, var det jo på grunn av den ekstraordinære situasjon som landet nå befinner seg i, som vi mente sterkt tilsa en sådan handling fra Regjeringens side. Jeg tror vel at man ikke i denne stund kan etablere hva vi ellers populært kaller en regjeringsskise. Det er heller ikke Regjeringens mening å gjøre det, og derfor forsøkte vi å gå fram så lite formelt som mulig, idet vi reiste ut til Hans Majestet Kongen og snakket med ham, så det slik som vi så det, og bad om at han måtte hen-

¹ En lett formell misforståelse.

vende seg til Stortingets president som den som i dette tilfelle skulle gi ham det beste råd. Når allikevel Stortinget har funnet å burde gjøre et sådant vedtak, vil vel antagelig ikke Regjeringen — enskjønt det er enkelte som er trette — si nei til å forsøke å gjøre hva man kan i denne vanskelige tid. Men jeg vil få lov til å si at jeg tror jeg må ta et lite forbehold, og det er at vi må få tilråde Hans Majestet å utnevne 3 konsultative statsråder, og at Stortinget gir sin tilslutning til det. Jeg kan ikke se at vi kan fortsette uten det — egentlig skulle det vært en helt ny regjering som var min tanke, uten partier, i denne alvorlige stund. Da man ikke mener det er heldig å gå denne vei, får man forsøke å presisere det på annen måte. Det får presidentskapet og Stortinget ta stilling til, men jeg må be om at det må bli alvorlig overveid.»

I aftenmøtet på Elverum stilte jeg så formelt forslag om å oprette tre konsultative statsrådstillinger og å stille til rådighet de fornødne midler til deres gagering. Forslaget blev enstemmig bifaldt.

Det var senere sterkt diskutert mann og mann imellem hvorvidt det var riktig — og langsynt å nekte regjeringen Nygaardsvold å gå. Hadde man dengang kunnet se nogen måneder frem i tiden, er det sandsynlig at Stortinget vilde ha formulert sin avgjørelse noget anderledes.

Nu blev man stående ved den ordning Nygaardsvold hadde foreslått: De tre opposisjonsgrupper i Stortinget utpekte hver en representant som så i statsråd den 22. april blev utnevnt til konsultative statsråder, Sven Nielsen fra Høire, J. L. Mowinckel fra Venstre og Jakob Vik fra Bondepartiet.

Nogen «vurdering» fra undersøkelseskommi-

sjonen foreligger ikke i dette tilfelle; og man savner det. For det er liten tvil om at for de følgende års historie — og derigjennem også for den politiske utvikling i Norge — har det været av avgjørende betydning at man den hele tid i London hadde en partiregjering som efterhvert følte sig og optrådte mere og mere markert partimessig.

For mig synes det klart at vi på Hamar og i Elverum intet alternativ hadde. Stortinget kunde ikke den dag ta ansvaret for en hel regjeringskrise. Men spørsmålet kan diskuteres, og en autoritativ uttalelse av en uavhengig bedømmelseskommisjon som står helt fritt til det som skjedde, vilde vært av betydelig interesse.

II.

Av de tre konsultative statsråder som blev utnevnt, var det alene den ene, Sven Nielsen, som støtte til Regjeringen. Jakob Vik drog fra Elverum til sitt hjem i Hardanger, og Regjeringen kom aldri i kontakt med ham. Mowinckel drog fra Elverum til Stockholm og avslog senere en henstilling om å slutte sig til Regjeringen på Tromsø. Vik var formodentlig helt ukjent med at han blev utnevnt til statsråd, og hans utnevnelse blev uten enhver betydning all den stund han satt på sin gård i den okkuperte del av Norge. Mowinckels utnevnelse blev derimot en politisk realitet da han efterat være blitt bekjent med sin utnevnelse, optrådte høist aktivt i Stockholm. Jeg har

i «De første måneder» (s. 89 flg.) gjort rede for hans initiativ i forsøket på å gjennomføre den såkalte Narvik-plan: Å etablere en neutral sone rundt Narvik, besatt av svenske tropper, og å betrakte Ofotenfjorden som demarkasjonslinje mellom et tyskbesatt område syd for denne linje og et neutralt norsk område nord for den.¹

Under sin sammenkomst med den svenske utenriksminister i Luleå den 3. juni utformet Koht denne plan således:

«Med det formål å spare den nordlige parten av Noreg for krigsøydelegging, har den norske regjeringa og den tyske riksregjeringa vorti einige om:

1. Det blir avtala ei grense mellom den parten av Noreg som den tyske regjeringa i denne stunda har makta over, og den parten som den norske regjeringa framleis i denne stunda har under si styring.

2. Nordafor denne grensa blir all hærstyrke (hær, luftvåpen, flåte) frå nokon av dei krigførande statane utafor Noreg dregen tilbake. Den norske regjeringa tek på seg å få fråsegn frå vestmaktene om at dei for sin part vil setja denne tilbakedraginga i verk.

3. Den tyske riksregjeringa lover at ho ikkje skal gjera noko krigstiltak mot den parten av Noreg som ligg nordafor den nemnde grensa, og den norske regjeringa lover det same for landet sønnafor grensa.

4. Til trygd for at denne avtalen skal bli halden, vil dei to partane be den svenske regjeringa om å leggje hærstyrke på baa sidene av den nemnde grensa og særskilt i byen Narvik.

5. Grensa blir dregen i samsvar med den militære situasjonen slik som han er i dag, berre utan omsyn til situasjonen i Narvik og Ofoten. Genselina kjem da til å fylgje den fjorden som heiter Sørfolda, og går frå botnen av denne fjorden rett aust fram til den svenske riksgrensa.»

¹ Se «Tillegg», s. 138.

Fra tysk side kom det aldri noe ut av dette forslag, som — til all lykke — således faldt bort av sig selv.

Granskningskommisjonen uttaler heller ikke nogen dom om dette forslag eller om Mowinckels opptreden i saken.

For alle dem som i den ene eller den annen form var aktivt medvirkende ved drøftelsene i Tromsø i de dager, vilde en «vurderen» av Granskningskommisjonen ha været av betydelig interesse.

Jeg henstillet til Regjeringen å meddele Mowinckel og Vik avskjed da de overhodet ikke hadde tatt sete i Kongens Råd eller hadde kunnet delta i nogen av Regjeringens drøftelser og overveielser. Ikke minst på grunn av Kohts bestemte motstand blev dette avvist av Regjeringen.

Derimot viste statsminister Nygaardsvold stor lydhørhet da jeg henstillet til ham å rekonstruere Regjeringen på en bredere politisk — eller upolitisk — basis. I «De første måneder» (s. 102) er nevnt de praktiske vanskeligheter et tentativt forsøk på rekonstruksjon møtte. Jeg tok da opp med statsministeren spørsmålet om en omgruppering av de krefter man hadde til rådighet. Jeg foreslog å la Sven Nielsen overta Forsvarsdepartementet, å la Ljungberg overta oberst Nordlies stilling som overadjutant hos Kongen og sende Nordlie til Amerika for å lede arbeidet for militære anskaffelser. Jeg foreslo å utnevne Terje Wold til stiftamtmann på Tromsø og utnevne fylkesmann Gabrielsen til justisminister, og jeg anbefalte statsministeren å la i hvert fall statsrådene

Hindahl og Ystebli bli tilbake i Norge, da det ingen arbeidsoppgave forelå for dem i London, og jeg fant det meget lite ønskelig å komme til England med en stor skare arbeidsløse statsråder, hvis politiske og sproglige forutsetninger ikke garanterte at de ville være landet til særlig nytte på alliert grunn.

Statsministeren drøftet disse ting med mig helt saklig og med stor forståelse, men det endte med at han sa nei; han kunde ikke la nogen bli tilbake i Norge som hadde gjennomlevet de siste åtte uker med ham og vært i livsfare sammen med ham i all denne tid. Og dermed blev det.

Sven Nielsen hadde den hele tid ment at Regjeringen burde rekonstrueres på bred basis. I et brev til mig (til Stockholm) fra Nord-Norge skrev han allerede den 11. mai:

«De to andre borgerlige statsråder, Mowinckel og Jakob Vik er ennå ikke kommet.... Jeg skulle ønske de snart ville komme. Det er så sin sak å være alene. Noen parti-politikk i gammel forstand er her ikke i disse dager, men det ville allikevel være heldig om alle partier var representert i Regjeringen, slik som det var Stortingets forutsetning. Det er forresten et spørsmål om ikke tiden er inne til å danne en hel nasjonal samlingsregjering, hvis man da kan få tak i de folk man vil ha. Jeg vet at der utover landet er misnøye med at det fremdeles er partiregjering, og at man synes regjeringen omgir seg med for mange partifeller. Jeg har forresten inntrykk av at det mer er partifellene som trenger sig inn på regjeringen enn at det er regjeringen som søker disse. Der følger i regjeringens kjølvann en strøm av folk som «tilbyr sin tjeneste», men som vi under de nuværende forhold ikke kan gjøre bruk av, og som volder adskillig bryderi.»¹

¹ Det var en stor del av disse som siden blev med

Page No. 1	Om Elverums-fullmakten											
24/11/94		Depot	Hylle	IDNR	Språk	Utfø	Forlag	År/dag	Tema	Person	Sak	Diverse
Forfatter	Tittel/Adressat	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	---	-----
		T4	PERM	100240	NOR	DOK	-----	19910128	014	KOHT,H	ELVFUL	
GRUDE,RAGNAR S	OMTALE AV LYDBÅNDOPPTAK MED HALVDAN KOHT	T4	PERM	100365	NOR	BRE		19460516	014	-----	ELVFUL	
NORGES BANK - DIREKSJONEN	NORGES BANKS REPRESENTANTSKAP (BL.A. ELVERUMSFULLMAKTEN - KEILHAU	T4	PERM	100366	NOR	KLI	STATEN	1945	014	HAMBRO	ELVFUL	
STORTINGET	STORTINGSMØTE PÅ ELVERUM 9. APRIL 1940	T4	PERM	100367	NOR	KLI	STATEN	1946	014	WRIGHT	ELVFUL	GJELDER OGSÅ NYGAARDSVOLD, HAMBRO M FL
STORTINGET	STORTINGETS FULLMAKT TIL REGJERINGEN NYGAARDSVOLD PÅ ELVERUM 1940	T4	PERM	100368	NOR	KLI	STATEN	1946	014	FØRRE	ELVFUL	
	SPØRSMÅL OM TILTALE MOT TIDLIGERE STORTINGSMANN FØRRE	T4	PERM	100754	NOR	BRE		19911025	014	HAMBRO	ELVFUL	
SAND,JOHN	N W DAMM & SØNN (OM ELVERUMSFULLMAKTEN I LEKSIKON)	T4	PERM	100903	NOR	KLI	ADRESSE	19901206	014	-----	ELVFUL	
OMEN	I MARGEN - "ELVERUMSFULLMAKTEN" (MUNTERT SKREVET - IBSEN)	T4	PERM	101015	NOR	KLI	DAGBLAD	19600408	014	HAMBRO	ELVFUL	
HJELLE,EIVIND OTTO CAND JU	MYTEN OM ELVERUMSFULLMAKTEN - KRONIKK	T4	PERM	101432	NOR	KLI	VARDEN	19471209	044	VALEN	ELVFUL	OM VEDTAKET I ELVERUM
VALEN,NERI ODELSTINGSPRESI	MERKNADER OM NOKRE FEIL OG MISTAK I DEN FAKTISKE FRAMSTELLING FRÅ	T4	PERM	101464	NOR	KLI	ADRESSE	19500802	014	KEILHA	ELVFUL	
	PROFESSOR KEILHAUS HISTORIER OM HAMAR - ELVERUM 1940	T4	PERM	101552	NOR	KLI	TØNSBER	19460307	014	WRIGHT	ELVFUL	
VOGT,LORENTZ DIREKTØR	ELVERUMS- FULLMAKTEN UNDER DEBATT I STORTINGET (WRIGHT/NYGAARDSVOL	T4	PERM	101846	NOR	KLI	TØNSBER	19481015	024	-----	ELVFUL	
TØNSBERGS BLAD	REGJERINGENS KONSTITUELLE GRUNNLAG (1945)	T4	PERM	101966	NOR	KLI	TØNSBER	19470708	024	HAMBRO	ELVFUL	
TØNSBERGS BLAD	HAMBROS SUPPLEMENT TIL GRANSKNINGSKOMMISSJONEN	T4	PERM	101974	NOR	KLI	MBL	19450628	014	HAMBRO	ELVFUL	
LØDRUP,HANS P	STORTINGET OG FULLMAKTEN PÅ ELVERUM 9.APRIL 1940	T4	PERM	102252	NOR	KLI			014	NORDAH	ELVFUL	
TØNSBERGS BLAD	FRA 'MED LO FOR FRIHETEN' - ELVERUMSFULLMAKTEN SOM STØTTE	T4	PERM	102804	NOR	KLI	HD	19930312	014	HAMBRO	ELVFUL	
NORDAHL,KONRAD	ELVERUMSFULLMAKTEN - SUPPLEMENT TIL 'REALIST'	T4	PERM	102811	NOR	KLI	HD	19930220	014	HAMBRO	ELVFUL	
NYGAARD,O	DEBATTEN FORTSETTER - ELVERUMSFULLMAKTEN, HAMBRO, NYGAARDSVOLD	T4	PERM	102815	NOR	KLI	HD	19930301	014	HAMBRO	ELVFUL	
NYGAARD,O	ELVERUMSFULLMAKTEN (3)	T4	PERM	102817	NOR	KLI	HD	19930227	014	HAMBRO	ELVFUL	
REALIST	ELVERUMSFULLMAKTEN	T4	PERM	102820	NOR	KLI	HD	19930210	014	HAMBRO	ELVFUL	
REALIST	ELVERUMSFULLMAKTEN	T4	PERM	102822	NOR	KLI	HD	19930211	014	HAMBRO	ELVFUL	
NYGAARD,O	ELVERUMSFULLMAKTEN	T4	PERM	102824	NOR	KLI	HD	19930217	009	KOHT,H	ELVFUL	
LITT MINDRE SKUFFET	MER OM ELVERUMSFULLMAKTEN	T4	PERM	102824	NOR	KLI	HD	19930217	009	KOHT,H	ELVFUL	
OLSTAD,ANTON OBERSTLØYTAN	O. NYGAARD OG ANONYM TYNSETING - FRIMURERE, NS, NØYTRALITET	T4	PERM	102824	NOR	KLI	HD	19930217	009	KOHT,H	ELVFUL	